

Ремінський М. М.
ORCID: 0000-0003-0756-2228

Скоробогатова Н. Є.
канд. економ. наук, доцент,
ORCID: 0000-0002-2741-7629

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19

FEATURES OF ENSURING INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF UNCERTAINTY UNDER THE INFLUENCE OF COVID-19

У роботі визначено особливості впливу пандемії COVID-19 на діяльність вітчизняних та світових експортно-орієнтованих підприємств, а також на умови організації та протікання господарських процесів як на мезо-, так і на макрорівнях. Встановлено спільні та відмінні риси економічної кризи, викликані пандемією COVID-19, та економічних рецесій, що відбувалися протягом XX – XXI століть. Проаналізовано динаміку обсягів глобального споживання, імпорту та експорту сталі, продукції агропромислового комплексу загалом та у розрізі основних країн-учасників ринку. Визначено основні фактори, що визначають окреслені тенденції. На основі аналізу статистичних даних та впливу визначених факторів розроблено короткострокові прогнози обсягів експорту злакових культур, олій тваринного та рослинного походження, сталі загалом по світу, провідних країн світу та України. Розроблено прогноз зміни частки експорту за основними товарними групами вітчизняних експортно-орієнтованих підприємств у загальній структурі світового експорту на 2021-2023 роки. На основі загальних тенденцій прогнозу глобальної торгівлі та прогнозованої частки динаміки в ній України сформульовано ряд пропозицій, застосування яких дозволить покращити торговельні позиції вітчизняних підприємств на міжнародному ринку. Досліджено вплив COVID-19 на трансформаційні зміни стандартизовано-налагоджених господарських процесів та запропоновано низку заходів для уникнення негативних виробничо-торговельних тенденцій спричинених трансформацією для вітчизняних підприємств. Надано рекомендації щодо забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних експортно-орієнтованих підприємств на світових ринках, а саме: модернізація виробничих потужностей, запровадження інноваційних інструментів, розробка нового продукту, активізація маркетингової політики, формування та підтримка бренду національного виробника, зменшення витрат підприємств за рахунок за рахунок скорочення невиробничої складової, застосування політики «низьких цін» тощо.

Ключові слова: експорт, імпорт, експортно-орієнтовані підприємства, металургійна галузь, агропромисловий комплекс, невизначеність, пандемія, інновації.

The paper identifies the features of the impact of the COVID-19 pandemic on the activities of domestic and global export-oriented enterprises, as well as the conditions for the organization and course of business processes both at the meso- and macro-levels. The general and distinctive features of the economic crisis caused by the COVID-19 pandemic and the economic recessions that have occurred throughout the XX - XXI centuries have been established. The dynamics of the volumes of global consumption, import and export of steel, products of the agro-industrial complex in general and in the context of the main countries participating in the market is analyzed. The

main factors that determine these trends have been identified. Based on the analysis of statistical data and the influence of certain factors, short-term forecasts of the export volumes of cereals, oils of animal and vegetable origin, steel in the whole world, leading countries of the world and Ukraine have been developed. A forecast of changes in the share of exports for the main product groups of domestic export-oriented enterprises in the total structure of world exports for 2021-2023 has been developed. A number of proposals have been formulated on the basis of general trends in the forecast of global trade and the predicted share of the dynamics of Ukraine in it. We believe that the application of these proposals will improve the trade positions of domestic enterprises in the international market. The impact of COVID-19 on transformational changes in standardized business processes was investigated and a number of measures were proposed to avoid negative production and trade trends caused by the transformation. Recommendations for ensuring the competitiveness of domestic export-oriented enterprises in world markets were given, namely: modernization of production areas, introduction of innovative tools, development of a new product, activation of marketing policy, formation and support of a national manufacturer's brand, reduction of enterprises' costs by reducing the non-production component, application of the policy of "low prices" and others.

Keywords: export, import, export-oriented enterprises, metallurgical industry, agro-industrial complex, uncertainty, pandemic, innovation.

Вступ. Сучасні підприємства здійснюють експортну діяльність у середовищі посиленої міжнародної конкуренції, а це в свою чергу призводить до того, що значення конкурентоспроможності діяльності відіграватиме надзвичайно важливу роль. В умовах пандемії COVID-19 від рівня конкурентоспроможності підприємства буде залежати отримання успіху чи невдачі від діяльності в складний період невизначеності. Виходячи з унікальних обмежувальних обставин, для більшості великих підприємств держави та світу, які ведуть широкомасштабну збутову діяльність на іноземних ринках, постало нове та доволі унікальне за складністю та креативом завдання – підвищити рівень конкурентоспроможності власного підприємства для утримання максимально можливої частки збуту.

Вагомий внесок у питання дослідження та визначення рівня ефективності та конкурентоспроможності підприємства зробили такі вчені як: Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська, В. І. Захарченко, Т. Ю Горшкова, Т. А. Петєшова, Г. Л. Азоєв, А. М. Желєзняк, Х. А. Фасхїєв, Е. В. Попова, В. А. Плюта, А. В. Кендюхов, Д. О. Толкачев, О. Б. Чернишова, Л. В. Єргїєва, С. А. Костенко, С. В. Войтко, Я. І. Глущенко., Н. Є. Скоробогатова.

Постановка завдання. Метою даної статті є удосконалення методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності підприємств в умовах пандемії COVID-19. Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні завдання: аналіз наявних тенденцій обсягів експорту та споживання основних товарних позицій експортно-орієнтованих підприємств України, а також розробка прогнозів відповідних показників на короткострокову перспективу; визначення загроз подальшого розвитку вітчизняних експортно-орієнтованих підприємств в умовах пандемії COVID-19 та надання пропозиції щодо мінімізації їх негативного впливу.

Методологія. В ході дослідження було використано загальнонаукові та специфічні методи дослідження. Для проведення аналітичного дослідження та формування прогнозу торгівельної експортної діяльності були застосовані методи групування, аналізу та синтезу, графічний та економіко-статистичний. Для

розробки шляхів підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних експортно-орієнтованих підприємств були використані методи аналізу і синтезу, поєднання історичного та логічного методів.

Результати досліджень. Пандемія COVID-19 викликала серйозну кризу як у системі охорони здоров'я, яка виявилася не дуже готовою до подібної хвороби, так і в світовій економіці. Економічна криза, як наслідок незбалансованих економічних процесів, для фахівців є доволі прогнозованим та нормальним явищем. Банківська паніка 1907 р., Велика депресія 1929-1933 р., Чорний понеділок 1987 р., Азіатська криза 1997 р., Світова економічна криза 2008-2009 років були доволі різними між собою, але мали спільну рису – були викликані «перегрівом» економіки. Аналіз розвитку світової економіки свідчить, що економічні кризи доволі швидко вирішувалися за допомогою проведення політики штучного стимулювання попиту та збалансованої монетарної політики, яка призводила до бурхливого посткризового зростання. Економічна криза, викликана пандемією носить не раптовий, а затяжний характер з непередбачуваним перебігом та періодом протікання, що визначальною мірою залежить лише від умов протікання пандемії. Мінімізація впливу економічної рецесії здійснюється через періодичну стимуляцію попиту з боку урядів держав, але ця політика не призводить до вирівнювання обсягів споживання на глобальному рівні у всіх сферах господарства (рис. 1 – 2).

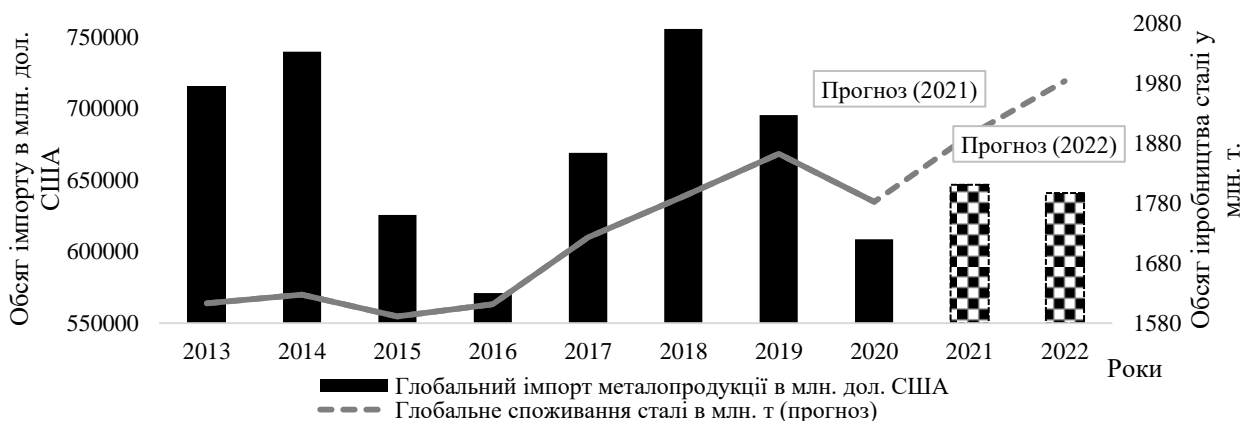

Рисунок 1 – Динаміка та прогноз глобального споживання та імпорту сталі
Джерело: складено авторами за даними [1]

* - 2021, 2022 р. прогноз

Рисунок 2 – Динаміка та прогноз глобального споживання та імпорту продукції АПК
Джерело: складено авторами за даними [2]

Аналіз даних рис. 1 та 2 свідчить про те, що в період 2013-2019 років спостерігалось зростання глобального споживання продукції, яка частково реалізовувалася за кордон вітчизняними експортно-орієнтованими підприємствами, як і металургійної, так і агропромислової продукції. Динаміка глобального імпорту металопродукції мала мінливу тенденцію, за якої зростання супроводжувалося поступальним падінням. Економічна криза, спричинена пандемією COVID-19, негативно вплинула на обсяги торгівлі та споживання сталі, що стало значним ударом для галузі у 2020 році. Натомість АПК не зазнав економічних втрат й продовжив допандемічні темпи розвитку. За прогнозами, експерти [2] оцінюють стрімке зростання обсягів споживання, починаючи з 2021 р., яке задовольнятиметься зростанням виробництва сталі у КНР, Індії та інших азіатських країнах для задоволення власних зростаючих потреб. Зростання споживання, за оцінками експертів [1], буде супроводжуватися падінням глобальної торгівлі металопродукцією. Водночас, прогнозується зростання глобального споживання та імпорту рослинних олій у 2021 – 2022 роках із циклічним падінням обсягів імпорту за рахунок попередньо-накопичених запасів.

В результаті проведеного дослідження було зроблено прогноз розвитку сукупного експорту за показником обсягів експортованої продукції (товари + послуги), обсягів торгівлі продукції металургійної галузі та АПК на основі опрацювання даних за 2003-2020 рр. у світі, передових країнах експорту зазначених груп продукції та Україні. Прогноз здійснено на середньострокову перспективу (3 роки), використовуючи метод екстраполяції трендів. Результати прогнозування динаміки експорту товарів протягом 2021-2023 років наочно представлено на рис. 3.

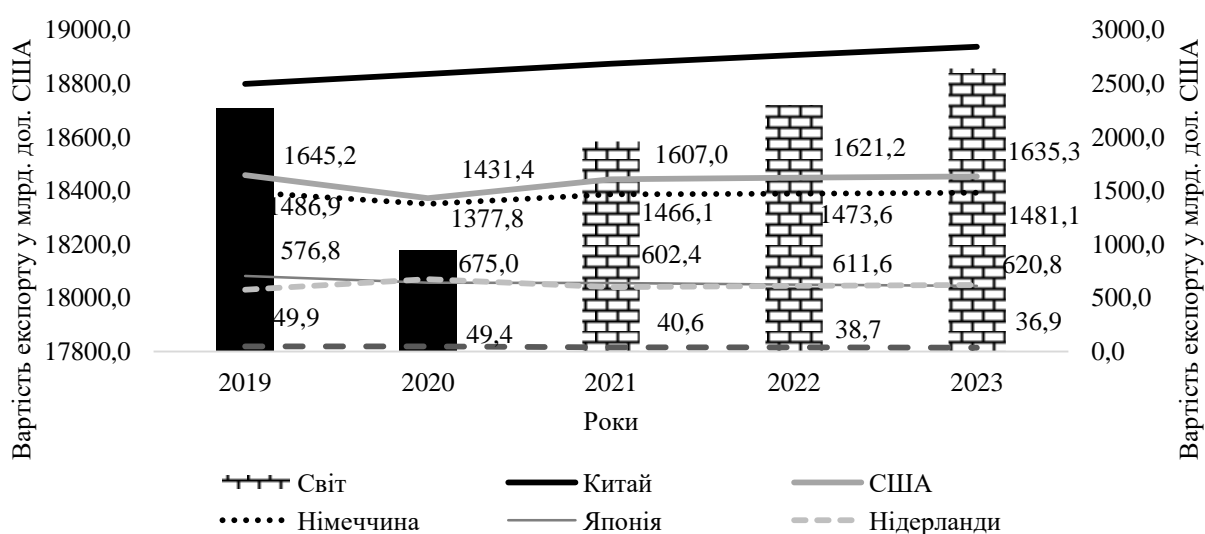

Рисунок 3 – Прогноз експорту товарів світу, провідних країн та України, млрд. дол. США

Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Дані, представлені на рис. 3, свідчать про позитивну динаміку експорту товарів у світі та передових країнах за обсягами експорту протягом 2021-2023 років, за винятком України. Значним скороченням торгівлі товарами виділяється 2020 рік, коли обсяги експорту скоротилися у порівнянні з 2019 р. для світу та представлених країн, за винятком Китаю, експорт якого зростає, незважаючи на пандемію COVID-19. Зростання експорту товарів у представлених країнах відбуватиметься повільними темпами (за винятком Китаю та України, де буде спостерігатися відносно швидкий темп зростання та падіння відповідно). Повільний темп зростання говорить про насиченість ринку товарами та посилення конкуренції між гравцями ринку у близькому майбутньому.

В ході подальшого дослідження було здійснено прогнозування динаміки експорту сталі передових експортерів світу (рис. 4).

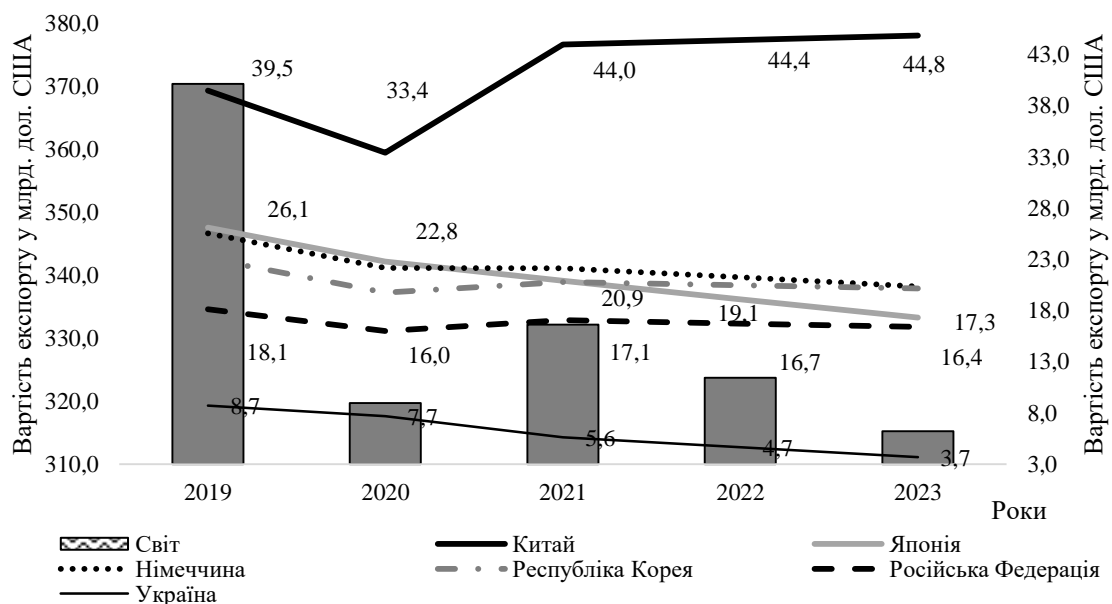

Рисунок 4 – Прогноз динаміки експорту сталі світу, провідних країн та України, млрд. дол. США

Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Аналізуючи динаміку експорту сталі протягом 2021-2023 років бачимо, що протягом представленого періоду тенденція експорту сталі буде негативною для світу загалом та для усіх досліджуваних країн (за винятком Китаю, де представлений незначний приріст експорту). Важливо зазначити, що скорочення експорту сталі спостерігається з 2020 року, причиною чого є пандемія, й продовжуватиметься далі за винятком 2021 року. Скорочення загального експорту та експорту провідних країн спричинене зменшенням обсягів глобального споживання сталі, що викликано науково-технологічним розвитком та модернізацією товарів кінцевого споживання. Дана тенденція експорту спричиняє посилення конкуренції та зміну підходів організації зовнішньоторговельної стратегії підприємств для утримання максимально-можливих торговельних позицій [7].

Розроблений прогноз динаміки експорту злакових на 2021-2023 роки представлено на рис. 5.

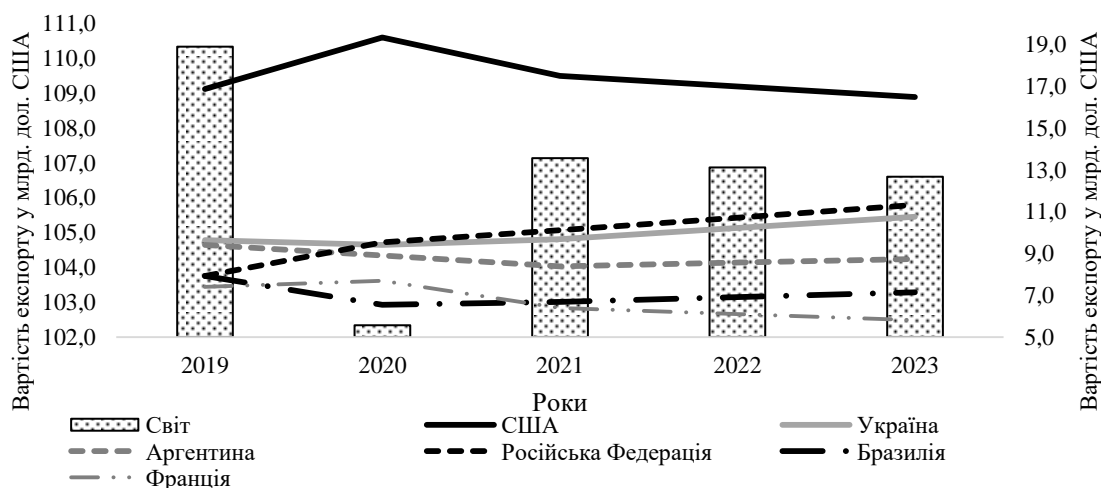

Рисунок 5 – Прогноз динаміки експорту злакових світу, провідних країн та України, млрд. дол. США
Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Прогноз динаміки загального експорту злакових показує незначну тенденцію до падіння протягом 2021-2023 років. Падіння експорту злакових протягом даного періоду буде спостерігатися у США та Франції. У інших країнах, що представлені на рис. 5, буде спостерігатися зростання. Незважаючи на прогнозовану позитивну тенденцію експорту злакових для України, загальна тенденція носитиме негативний характер, що лише посилюватиме боротьбу між гравцями ринку. Посилення конкуренції являється основною причиною удосконалення методичних підходів до формування зовнішньоторговельної стратегії експортно-орієнтованих підприємств.

Прогноз динаміки експорту олій тваринного та рослинного походження на 2021-2023 роки представлено на рис. 6.

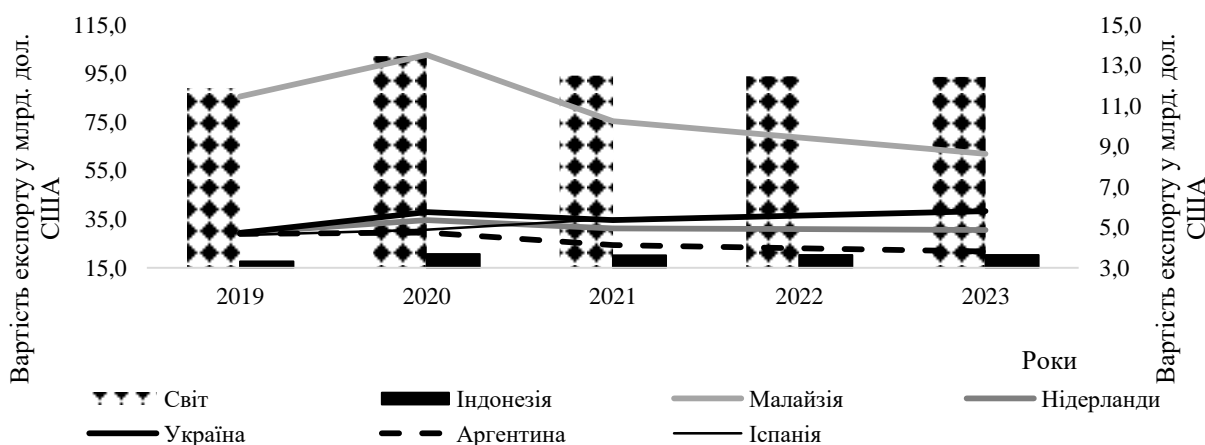

Рисунок 6 – Прогноз динаміки експорту олій тваринного та рослинного походження світу, провідних країн та України, млрд. дол. США
Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Аналізуючи прогноз динаміки експорту олій рослинного та тваринного походження, бачимо, що протягом аналізованого періоду буде спостерігатися незначне скорочення глобального експорту. Скорочення експорту також буде

спостерігатися у таких країнах-лідерах в даній експортній групі, як Малайзія, Нідерланди, Аргентина. Незначне зростання експорту товарної групи буде спостерігатися в Індонезії, Україні та Іспанії. Вважаємо, що для формування більш ефективної стратегії розвитку експортно-орієнтованих підприємств необхідно врахувати тенденції глобального споживання експортних видів продукції на глобальному ринку. Динаміка глобального споживання продукції експортно-орієнтованих вітчизняних підприємств наведена на рис. 7:

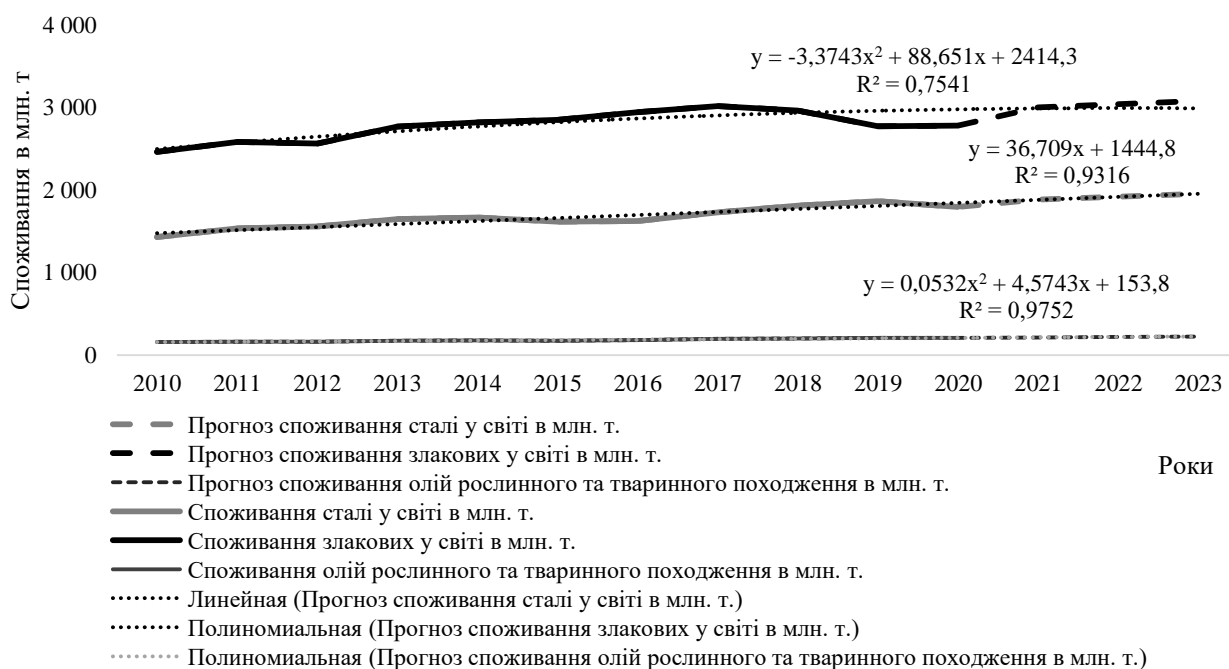

Рисунок 7 – Тенденції та прогноз обсягів глобального споживання продукції експортно-орієнтованих галузей

Джерело: побудовано авторами за даними [4; 5; 6]

Дані рис. 7 свідчать, що протягом аналізованого та прогнозованого періоду спостерігається постійне зростання глобального споживання видів продукції, що є експортно-орієнтованою для вітчизняних підприємств (за винятком значного скорочення споживання сталі у 2020 році та незначних скорочень на фоні загального приросту інших видів продукції). Зростання споживання даної продукції є позитивним фактором для потенційної реалізації можливості розширення обсягів експорту.

Розроблений прогноз частки української експортної продукції у загальній структурі глобального експорту наведено на рис. 8.

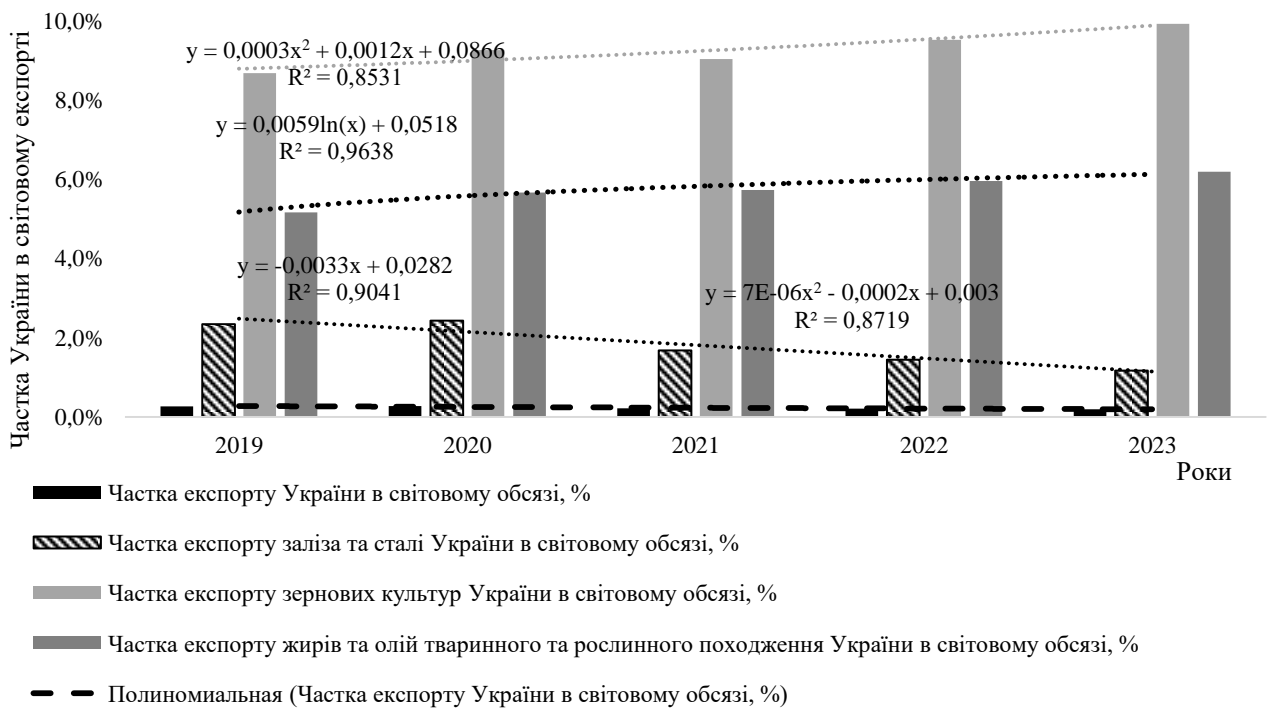

Рисунок 8 – Прогноз частки експорту за основними товарами у загальній структурі

Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Частка вітчизняного експорту в структурі глобального експорту продукції металургійної промисловості буде зменшуватися (рис. 8), що є важливим сигналом для перегляду та удосконалення наявної стратегії діяльності підприємств. Зростання частки експорту спостерігається лише у продукції АПК, що є позитивним сигналом для підприємств агропромислового комплексу.

Таким чином, аналіз наявної тенденції та розроблений прогноз експорту дозволили визначити, що в період короткострокової перспективи вітчизняні та іноземні експортери зіткнуться із скороченням обсягів глобальної торгівлі за основними експортно-орієнтованими товарними групами України, що спричинить різке посилення конкуренції та застосування нових зовнішньоторговельних стратегій. Отже, в сучасних умовах економічної невизначеності й відсутності точного прогнозування через непередбачуваність тенденцій протікання COVID-19 дуже важко чітко спрогнозувати позиції підприємства на зовнішньому ринку у довгостроковій перспективі. В таких умовах підприємство знаходиться в ситуації турбулентності, на зміни якої мусить реагувати з максимально-можливою швидкістю. Слід відзначити, що забезпечення конкурентоспроможності підприємства в умовах невизначеності ускладнюються посиленням конкуренції на зовнішньому ринку й вимагає різкої зміни цінової, товарної та якісної характеристик продукції підприємств, а також може мати різний характер в залежності від обраної короткострокової стратегії підприємства, яка базується на внутрішніх ресурсах експортера. Вважаємо, що для збереження потенційних клієнтів виробники повинні керуватися стратегією максимально-можливого зниження збутової ціни задля утримання позицій [7]. Рациональна цінова політика, яку можна досить гнучко використовувати, виступає одним із основних елементів

забезпечення вигідних позицій на ринку, адже зниження собівартості продукції не є еластичним організаційним процесом. Застосування політики «низьких цін» веде до отримання короткострокових збитків й зростання зобов'язань, які при правильному підході можна буде погасити у наступних сприятливих та стабільних періодах зростання.

Також вважаємо, що найпростішим у використанні й досить необхідним при раціональному підході є скорочення виробничих, адміністративних та інших витрат для підприємства шляхом оптимізації. Скорочення витрат дозволить мінімізувати збитки й відповідно зобов'язання. Інший, більш складний метод забезпечення конкурентоспроможності, базується на застосуванні інноваційних методів безпосередньо у виробництві, або в організації виробництва, які змінюють якісні характеристики товару, що моментально привертає до нього увагу потенційних покупців. Саме використання даного методу призводить до швидкого зростання економіки після рецесії, що є наслідком технологічної та технічної модернізації підприємств. Застосування даного методу забезпечення конкурентоспроможності є дуже дорогим й притаманне підприємствам, що значну частку коштів вкладають в НДДКР та технологічний розвиток. Отже, в кризових умовах та умовах невизначеності, спричинених пандемією COVID-19, забезпечення міжнародної конкурентоспроможності може відбуватися двома методами, вибір якого залежить від особливостей господарської діяльності підприємства.

Аналіз наукових джерел, статистичної та аналітичної інформації довів, що пандемія COVID-19 внесла значні корективи у протікання стандартно-налагоджених процесів взаємодії між суб'єктами різного рівня, стану, форми, напрямку й мети співпраці. Сучасна епідеміологічна обстановка спровокувала не лише деформацію господарсько-економічних зв'язків та завдала тяжкого удару системі охорони здоров'я, а й спричинила ряд незворотних трансформаційних змін, що посилювалися карантинними обмеженнями на планеті. Посилення, застосування та розвиток інформаційних технологій Індустрії 4.0 у господарських та суспільних сферах, прискорений розвиток медицини, зміна ряду стандартних процесів організації виробництва та протекціоністські політики держав для мінімізації падіння власної економіки шляхом додаткового захисту можуть спричинити ряд негативних факторів, а також впливатимуть на зменшення обсягів експорту продуктів низької доданої вартості із України.

Одним із можливих негативних факторів пост-кризового впливу на зростання обсягів вітчизняного експорту є посилення протекціоністського захисту з боку країн, які є потенційно можливими торгівельними партнерами. Додаткові заходи щодо захисту ринку можуть буди впроваджені для захисту внутрішнього виробника та запобігання формуванню дефіциту платіжного балансу (це особливо загрозово для країн третього світу та країн, що розвиваються). Для мінімізації впливу даного фактору вітчизняним підприємствам варто формувати єдиний бренд українського виробника продукції в межах однієї галузі, що дозволить більш ефективно просувати вітчизняний продукт за рахунок активної маркетингової політики. Вважаємо, що активна маркетингова політика експортно-орієнтованих підприємств, яка сьогодні є слабо застосовуваною, посилить інтерес до українського продукту.

Вважаємо, що вагомим ризиком негативного впливу на зростання експорту вітчизняної продукції також є зменшення обсягів споживання громадян та

зростання їх заощаджень, що спричинить зменшення сукупного попиту (найбільше це стосується розвинених країн). Зменшення попиту та зростання заощаджень буде спричинено боязню громадян за власне майбутнє соціальне становище, що може погіршитися від ряду непередбачуваних факторів на кшталт пандемії COVID-19. Даний ризик є дуже вагомим для галузі металургійної промисловості, адже являється наслідком захисної реакції людини перед потенційною ситуацією нестабільності. Мінімізувати вплив даного фактору дуже складно, оскільки подібна ситуація може спричинити стагнацію та перевиробництво в цілому. Боротьба із даним явищем можлива за рахунок пропозиції абсолютно нових продуктів або технологій на ринку, що потенційно зможуть викликати ажітаж серед покупців, що є типовим варіантом виходу із ситуації перевиробництва. Вважаємо, що мінімізувати вплив даного фактору на розвиток металургійної галузі можна за рахунок активізації продажу високоякісного металу високотехнологічним підприємствам, які найбільш ймовірно будуть «двигунами перезапуску економіки». У подібних умовах пропозиція нового продукту на ринку та зростання попиту на нього збільшить обсяги споживання продукції вітчизняного металургійного комплексу.

Можливим фактором негативного впливу на обсяги експорту продукції може стати технологічна відсталість виробництва, як наслідок посиленої конкуренції та прискореного пошуку технологічних рішень щодо оптимізації, здешевлення та покращення продукції. У період економічної рецесії гравці зовнішнього ринку активно застосовують різні можливості для покращення позицій на ринку, збереження частки та обсягів збуту. Задля мінімізації впливу даного фактору необхідною є невідкладна реконструкція та модернізація виробничих засобів, максимально можлива комп'ютеризація процесів контролю та мінімізація недоцільних й неефективних витрат. Важливим етапом для покращення позицій є налагодження співпраці з технічними університетами та фінансування досліджень в необхідному для підприємств напрямку. Отже, розгортання торговельних тенденцій виробництва та експорту продукції в середньостроковій перспективі може значно змінюватися, що залежить від неочікуваної реакції ринку на продукцію, що викликана одними чи іншими чинниками, причиною яким стала пандемія коронавірусу.

Висновок. Здійснений прогноз динаміки розвитку експорту надав змогу засвідчити наявність негативних глобальних тенденцій (найбільшим чином це стосується металургійної галузі) у даних торговельних напрямках, що лише підтверджує необхідність удосконалення стратегії зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних експортно-орієнтованих підприємств. Дослідження обсягів та структури глобального споживання довело, що загальна динаміка має позитивний характер з відносно незначними коливаннями, що свідчить про потенційне розширення споживчого ринку у майбутньому й тим самим надає перспективи розширення обсягів збуту вітчизняної продукції за рахунок розширення споживчих ринків.

Для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності в умовах невизначеності та економічної кризи, що виникла в результаті COVID-19, експортно-орієнтованим підприємствам необхідно швидко вирішувати проблеми збуту в міру їх виникнення. Підприємства вимушені адаптуватися до складних економічних реалій, в яких неможливо вибудувати чітку стратегію дій. Головними

й найчастіше застосовуваними варіантами забезпечення конкурентоспроможності на міжнародному ринку в короткостроковій перспективі вважаємо формування політики жорсткої мінімізації витрат та максимально можливого зниження ціни для утримання максимально можливих позицій вартісного обороту. Найбільш ефективним варіантом забезпечення конкурентоспроможності є модернізація процесу виробництва й випуск нової за якісними характеристиками продукції, що дозволить швидко масштабуватися в кризовий та посткризовий періоди.

Подальшого дослідження потребують питання розробки методичного інструментарію запровадження інформаційних технологій в організацію зовнішньоторговельної діяльності вітчизняних експортно-орієнтованих підприємств задля підвищення рівня їх міжнародної конкурентоспроможності.

Література:

1. Overview of the steel and iron ore market 2020. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/research-center/overview-of-the-steel-and-iron-ore-market-2020.pdf> (дата звернення 22.03.2021).
2. World Food Situation. Food and Agriculture Organization of the United Nations. URL: <http://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/en/> (дата звернення 22.03.2021).
3. International Trade Centre. List of importing markets for a product exported by Ukraine. URL: <http://surl.li/ozzj> (дата звернення 18.04.2021)
4. WORLD STEEL IN FIGURES. URL: <https://www.worldsteel.org/steel-by-topic/statistics/World-Steel-in-Figures.html> (дата звернення 18.11.2020)
5. Production of major vegetable oils worldwide. Statista. URL: <http://surl.li/vehv>. (дата звернення 22.04.2021).
6. Cereal production (metric tons). The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/AG.PRD.CREL.MT?end=2018&start=2010> (дата звернення 22.04.2021).
7. Скоробогатова Н. Є., Ремінський М. М. Формування зовнішньоторговельної стратегії вітчизняних експортно-орієнтованих підприємств під впливом пандемії COVID-19. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2021. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/231180> (дата звернення 20.05.2021)